

Роман ГОРАК

ДО ПОЧАТКІВ УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ В ГАЛИЧИНІ: КОЛОМІЯ, ЛЬВІВ

(Історичні факти)

“Як сказано, – писав Іван Франко у статті “Русько-український театр”, що вперше була опублікована чомусь аж тільки у 16-у томі відомого двадцятитомного видання творів Івана Франка, явлених світові з нагоди його сторіччя від народження, – були се вистави аматорські, в котрих брали участь люди різних станів і навіть народностей. Початок дала Коломия, де тоді парохом був о. Іван Озаркевич. Сей о. Озаркевич був чоловік незвичайний, натура артистична, повна енергії і неясних поривів до чогось вищого, кращого, ніж те тісне та сіре життя, яким жило руське духовенство за часів панщини. Рік 1848 оживив його незвичайно. Не знаємо, як і відки йому дісталися в руки твори українських писателів Котляревського, Квітки, Писаревського. Досить, що вони запалили його охотою – устроїти театральні вистави в Коломії”.

Справді, дотепер залишається нез’ясованим, коли і в якому виданні вперше прочитав о. Іван Озаркевич “Наталку Полтавку”. До 1848 р. тих видань, згідно з довідником Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України “Репертуар української книги 1798–1916” (том I, Львів, 2006 р.) було декілька. Перше з’явилося 1819 р. в Харкові. Друге – через одинадцять літ – також у Харкові, але вже під назвою “Наталка Полтавка. Малоросійская опера”. Відтак п’єсу надрукував І. І. Срезневський як першу книгу “Українського збірника” під назвою “Наталка Полтавка. Малоросійская опера И. П. Котляревского” з присвятою “Любителям славянщини” у Харкові 1838 р. Того ж року І. І. Срезневський здійснив друге видання п’єси під назвою “Наталка Полтавка Опера та в 3 д.” Мало це видання 88 сторінок 16-ї частки друкованого аркуша чи, за старими друкарськими мірками, – 16⁰. Останнє перед 1848 р. видання “Наталки Полтавки” було здійснене в Москві 1842 р.,

*Портрет Івана Озаркевича.
Автор невідомий, до 1854 р.*

а роком перед тим у Харкові вийшов “Москаль-чаривникъ”. Як стверджує лист Івана Котляревського до полтавського поліцмейстера І. Манжоса, була написана “Наталка Полтавка” 1819 р. і в тому ж році вперше виставлена на сцені, де роль Виборного зіграв М. С. Щепкін.

Як потрапила п’єса до Івана Озаркевича – та ще й у Коломию! – залишається загадкою. Жодної з цих книжок не було у Львівській бібліотеці Оссолінеум, яку заснував граф Оссолінський 1817 р., та якою користувалися Маркіян Шашкевич, Іван Могильницький та Іван Вагилевич.

Чи не вперше “Наталка Полтавка” з’явилась у фондах бібліотеки Народного Дому (збудований 1864 р.), які в радянський час увійшли до фонду теперішньої Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаніка НАН України, тобто вже багато років після смерті Івана Озаркевича. Це була “Наталка Полтавка”, опублікована у виданні “Український збірник И. И. Срезневского, книжка первая”, випущена Харківською університетською друкарнею. Зараз вона зберігається у фондах відділу рідкісної книги (шифр П РК 36385) Львівської національної наукової бібліотеки НАН України.

Судячи з назви переробки (комедіо-опера), Іван Озаркевич мав у своєму розпорядженні саме видання І. Срезневського, де ця п’еса була названа “малороссийской оперой”.

Книги з Росії, у складі якої віддавна опинилась Україна, львів’яни на той час могли придбати різними шляхами. Найперше – існувала книгарня Яблонського та Міліковського, яка ще мала доволі велику філію у Станіславові, але ціни на ці книжки були надзвичайно високими. Із вченими на Великій Україні підтримували активний зв’язок Яків Головацький та Іван Вагилевич і отримували звідти різні українські видання.

Цілком можливо, що “Наталку Полтавку” привіз у Львів і сам Ізмаїл Іванович Срезневський. З ним у Відні 1841 р. познайомився брат Якова Головацького – Іван, а 19 липня 1842 р. Ізмаїл Срезневський приїхав до Львова, де познайомився з Яковом Головацьким, Іваном Вагилевичем, Денисом Зубрицьким та Йосифом Левицьким. З нагоди цієї історичної зустрічі Яків Головацький присвятив І. Срезневському вірша:

“ Руський з руським повстрічався.
Руський з руським повитався.
Хоть з далекої України,
Хоть з далекої родини
Вже один другому брат!
Зв’яжімся, рідні діти.
Час вже нам відмолодіти!
Свою пісню заспіваймо,
Своєю сили добуваймо.
Та все піде влад!”

Я. Головацький активно передавав різні матеріали І. Срезневському для його наукової роботи. Наприклад, була ще збірка колядок Івана Бірецького, що стала у пригоді Миколі Костомарову для його дисертації. Своєю чергою, І. Срезневський прислав до Львова українські видання, які з’явилися у Росії.

Ймовірно й те, що І. Озаркевич не мав у руках видання “Наталки Полтавки” та інших українських п’ес, і для нього хтось переписав їх і привіз чи передав у Коломию. Хай би хто був цей невідомий, що зробив

таку послугу, але “досить, – як скаже Іван Франко, – що вони запалили його охотою – устроїти театральні вистави в Коломиї. До того допоміг йому старший патріот, о. Микола Верещинський, той самий, що ще 1837 р. дав був наклад на “Русалку Дністрову”, і бурмістр коломийський Дрималик. Заходом сих мужів, а особливо о. Озаркевича, котрий для сього діла не щадив ні праці, ні коштів, удалось зложити гарну аматорську трупу, котра вже в маю 1848 р. відіграла, перший раз на галицькій землі, Котляревського “Наталку Полтавку”, значно перероблену о. Озаркевичем. Він злокалізував твір Котляревського, переніс місце його ділання на своє рідне Покуття, повставляв зовсім інші пісні, переважно притесані трохи аднос покутські пісні народні, і дав штуці новий титул: “Дівка на відданню, або На милування нема силування”. Сю свою переробку, не згадуючи про авторство Котляревського, Озаркевич навіть видрукував того ж року в Чернівцях латинськими буквами”.

Оригінальна назва переробки “Наталки Полтавки” була “Komedyo-opera. Diwka na widdaniu, abo: Na mylowanie nema sylowanie. Zložena w Kołomyi”. Ні автора, ні року і місця видання. Цю книжку мав Іван Франко під руками, коли писав згадану статтю, і зберігається книжка у його бібліотеці, в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, під № 4154, де укладачі опису бібліотеки І. Франка зазначили, що вийшло воно 1849 р. в Чернівцях. налічувало 38 сторінок. Правда, перемиський владика о. Тома Полянський у статті про першу поставу “Наталки Полтавки” в Коломиї, яка була надрукована в журналі “Литературный збірник” (випуск II, с.217) за 1886 р., вказав, що вийшла переробка покійного Івана Озаркевича 1848 р., але помилково назвав Станіславів як місце її виходу.

Екземпляр цієї переробки зберігається також у фондах відділу рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка під шифром РК 36259. Хтось олівцем зазначив на титульному аркуші, що вийшла вона у Чернівцях 1849 р. Такий самий напис олівцем зроблено і на екземплярі, що є в Центральній районній бібліотеці ім. Івана Франка у Києві. Проте відомий бібліографічний словник Івана Омеляновича Левицького зазначає, що вийшла вона 1848 р. Іван Франко теж вважав 1848-й роком виходу, і про це писав у своїх статтях.

“Мабуть, – продовжує Іван Франко, – те промовчання назви властивого автора було причиною досить забавної пригоди. По першій представленні штуки, котра на численно зібрану публіку зробила сильне враження, роздалися з усіх боків оклики: автор! автор! Довгий час куртина не піднімалася, артисти не знали, що діяти. Вкінці, коли публіка не втихала і щораз голосніше викликала автора, а о. Озаркевича

десь не було в близькості, куртину підняли і один із акторів вийшов на сцену, щоб в'яснити публіці, що автор сеї штуки вже від 10 літ лежить у могилі в далекій Полтаві. Але розрадувана публіка не дала йому прийти до слова і привітала його такими голосними оплесками та окликами, що він зовсім змішався, поклонився разів кілька і, не сказавши нічого, зійшов зі сцени. Тільки опісля діло в'яснилось, і се дало причину до жартівливої поговорки, що “в 1848 році небіжчик Котляревський був у Коломії””.

Цій самій справі, яка стосувалась першої постанови в Коломії під зміненою назвою “Наталки Полтавки”, Іван Франко присвятив статтю “Руський театр в Галичині”, яка мала щасливішу долю, ніж згадана стаття “Русько-український театр” і була надрукована у № 23 журналу “Зоря” за 1885 р. І. Франко писав: “В грудні 1848 р. відбулося перше представлення “Наталки Полтавки”, котрій о. Озаркевич дав назву “На милування нема силування” (під такою назвою вона була і напечатана того ж року в Чернівцях). Хто були аматори, граючі на сцені, ми не могли довідатись, так як о тім першій руській представленні ніде не довелося нам вчитати докладної вісті, і навіть дати його не знаємо. Знаємо тільки з оповідання, що публіка руська, зложена, як виражались поляки, “z rorów i chłorów”, з великим восторгом повітала рідне слово, роздаючися з сцени, за кожним уступом обсіпала граючих безконечними оплесками”.

Свою помилку про першу виставу Іван Франко виправив у вчасно не опублікованій статті про “Русько-український театр”, зазначаючи, що про цю першу виставу в Коломії писала у 1850 р. “Зоря Галицька” (ст. 137), а ще раніше у 1849 р. на ст. 39 “Пчола”. “Анекдот, – зізнавався Іван Франко, – про появу Котляревського в Коломії я находив також в “Зорі Галицькій”, та тепер не можу відшукати сеї нотатки, котру я, впрочім, чував і усно”.

Причину неуваги тодішньої преси до такої події пояснювали тим, що пресу тоді більше цікавила політика, а звістки про театральні вистави проскакували дуже рідко.

Лише завдяки Михайлові Возняку та його статті “Українські драматичні вистави в Галичині в першій половині XIX ст.”, опублікованій 1909 р. у 87-у томі “Записок Наукового товариства ім. Шевченка”, було встановлено, що перша вистава “Наталки Полтавки” в Коломії відбулась 27 червня за старим чи 8 червня за новим стилем під назвою “Дівка на виданню, або На милування нема силування”. У своїй переробці Іван Озаркевич переставив місцями дійових осіб (действующие лица), порівнюючи з тим, як вони були поставлені в оригіналі. Там порядок дійових осіб був такий: “Возный Тетерваковский; Горпина Терпилиха – вдова, старуха; Наталка – дочь

ее; Петро – любовник Наталки; Микола – дальний родственник Терпилихи; Макогоненко – выборный села”. У переробці Івана Озаркевича порядок дійових осіб (“Особи”) розставлені в такому порядку: “Анничка, дівка на відданю; Горпина Терпилиха, ей мати; Петро – коханок Аннички; Никола, далекий кривний Аннички; Тетерваковский, возный, жених Аннички; Макогоненко, сільський Десятник”.

Починається п'еса піснею Аннички:

“Віют вітри, віют буйні, аж дерева гнуті,
 Ой, як болит моє серце, сльози з очий люті.
 Трачу літа в самотности, милого не бачу,
 Хіба тогди полекшитми, як собі поплачу.
 Хотми сльози не допоможут, серцю лекше буде.
 Хто щасливий в своїм житію по смерти не буде.
 Знаю людий, котрі моєї завидуют доли,
 Чиж щаслива та билінка, котра зросте
 в поли?”

Що на поли і на пісках, без роси, без сонці,
 Тяжко жити без милого моєї головонці.
 Де ти? Мільй чорнобривий, де ти! Обізвися.
 Як я бідна в світі тужу, прийди подивися!
 Летілабим я до тебе, та крилів не маю,
 Щобись бачив, як без тебе з жалю висихаю
 До кого ж я привернусі, хто мя приголубит,
 Коли нема миленького, котрий щире любить”

Петро співав відому свою арію такими словами:

“Соньце низенько, вечір близенько,
 Спішу до тебе, моє серденько.
 Ти обіцела ме, не любити,
 А ні з ким іншим на вік не жити.
 Серденько моє, колись ми двоє.
 Жили як в раю, у власнім краю.
 Але як прийду, тя не застану,
 Заломю руки, душу визяну”.

Подібних змін підіставали й інші пісні.
 У фіналі Анничка співає так:

“Хоть я дівка бідненькая, коло мене вютсі,
 І богаті і письменні через мене бютсі.
 Я єдного Петра люблю і щире і дуже.
 Най їх буде разом триста, то міні бай дуже.
 Я на Петра ожедала, а Петро мій любий
 Вибавив ми душу, тіло від вічної згуби”

Знаменитий фінальний хор Іван Озаркевич передав так:

“Требасі враз веселити
 Сльози наші осушити.
 Треба собі припімнути.
 Не до смерти в нужді бути.
 Найсі з нужди розпукают,
 Котрі що зле замишляют.

А ми гідно проживаймо,
Приклад другим з себе даймо...

“І. Озаркевичеві, – писав Іван Франко, – хотілося подати Котляревського галичанам не в оригіналі, а в підгірським киптарі”. Відповідно всі дієслова, що закінчувались на “ся”, тепер закінчувались “сі”, змінені і звертання до урядників, прийняті на Покутті. Наталку Полтавку Іван Озаркевич назвав Анничкою, а означення посад персонажів п’єси перероблені на відповідні чини, що усталені на Покутті.

Переробка “Наталки Полтавки”, здійснена о. Іваном Озаркевичем, була надрукована 1848 р. у Чернівцях в друкарні Яна Екгардта і сина, і в цій же друкарні була надрукована й наступна переробка Івана Озаркевича, яка називалась “Komedyo-opera. Wesilie abo: Nad Cyhana Szmahaiła nema rozumnijszoho. W dwoch diystwiach z špiwamy i tańciamy narodowemu narypsana w Kołomyji na wzor Stečka. Izdał Oзаркевичъ Иванъ. W Czernowcach, napeczatano u Jana Eckhardta i syna, 1849”.

Згадана друкарня має особливі заслуги перед українською культурою. Десять близько 1799 р. до Чернівців переселився з семигородського міста Бистриця тамтешній друкар Петер Екгардт. Він став не лише першим друкарем на Буковині і першим цісарсько-королівським окружним друкарем (k. k. BUCKOWINER Kreisbuchdrucker), але й заснував власний паперовий млин в м. Радівці, яке лежить якраз на середині дороги між Чернівцями і Бистрицею. Він забезпечив свою друкарню також і кириличними шрифтами, що дозволило йому друкувати богослужбні книги руською та молдавською мовами для потреб православного чернівецького єпископства. Завдяки цьому сербський митрополит Стефан Стратимирович вистарався для підприємства П. Екгардта привілей бути “Університетською друкарнею” міста Офен (Буда), якою вона числиться в 1821–1824 рр. Друкарня Петера Екгардта в 1804 році надрукувала “Катихисис малий или сокращенное православное исповіданіе и пр.”, друкований паралельно руською і молдавською мовами, що була першою друкованою руською (церковно-слов’янською) книгою на Буковині. В 1836 році друкарня мала назву “Петера Екгардта і сина” або “Петера і Йоганна Екгардтів”.

Після смерті Петера Екгардта Йоганн став єдиним власником друкарні де, згідно з бібліографією Івана Омеляновича Левицького, видає цілу низку українських книг.

Це свідчить, що переробку “Наталки Полтавки” можна було видати в друкарні Екгардта кириличним, а не використовувати для цього латинський алфавіт. Можна було видати таким самим шрифтом, як 1837 р. в Буді був виданий альманах “Русалка Дністровая”. Друкарня мала такі друкарські черенки. Саме через

відсутність черенків “руського” громадянського шрифту укладачі альманаху “Русалка Дністровая” вимушені були друкувати його аж в Буді, а не у Львові...

Чому о. Іван Озаркевич вибрав латинський алфавіт, залишається лише здогадуватись. Найперше, що він хотів, аби з тим твором ознайомилось більше людей, які не вміли читати “руські” букви. З тої ж причини він зробив це для артистів, які грали в перероблених ним п’єсах і також не вміли читати “руськими” буквами, тим самим підтвердивши здогадку Івана Франка, що були це люди різних станів та національностей.

Пізніше та ж друкарня видала цілу низку українських видань, в тому числі й твори Юрія Федьковича, а також перший український журнал на Буковині “Буковинська Зоря”.

Після смерті Йоганна (Яна) Екгардта власником друкарні став його син Рудольф. Успадкована по батькові друкарня містилася в будинку №3 на площі Австрії (тепер Соборна площа). Його поховано в родинному гробівці Екгардтів на Руському цвинтарі в Чернівцях в 29-му секторі, на якому викарбувані точні дати життя і смерті Рудольфа “26.06.1824 – 19.03.1888”.

Згодилась би бодай меморіяльна дошка – нагадати нащадкам про цю друкарню і те, яку роль вона відіграла ...

“С театру іду, – писав наступного дня по виставі “Наталки Полтавки” Йосафат Кобринський, засновник “Народного Дому” в Коломиї, де тепер його імени Музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття, до одного з членів “Руської Трійці” Якова Головацького, – і зо мною кілька сот Русинів самих веселих. Не набувбисся на руском дивадлі. Чудо не ігра. То інше діло чути рідне слово, видіти народное дійствие”...

Грали виставу аматори з місцевої інтелігенції, об’єднані у “Товариство акторів під предводительством Ляйтнера”, директора того “підприємства”. Звали його Алоїз. Був він цісарсько-королівським поручиком полку добровольців графа Сірмаї. Мав амплу коміка, а тому у виставі зіграв роль Десятського (Виборного), а у “Жовнірові-чарівникові”, прем’єра якого відбувались від 3 липня до 12 жовтня 1848 р. – роль Жовніра (Москаля). Хто написав музику до “комедіо-опери” “Наталка Полтавка”, не встановлено, але для другої вистави її написав Михайло Вербицький, на той час семінарист духовної греко-католицької семінарії у Львові. Йому належить музика до понад 20 вистав, у тому числі й “Верховинців” Юзефа Коженювського, “Козака і охотника” Івана Анталовича-Вітошинського, “Процихи” Рудольфа Моха та ін. Цілком ймовірно, що й музику до “Дівки на виданню” також написав Михайло Вербицький, однак ноти не збереглися.

Коломійський академічний обласний український драматичний театр імені Івана Озаркевича. Сучасний вигляд.

Меморіальна дошка Івану Озаркевичу на театрі в Коломії.

Щодо місця виконання перших аматорських вистав часів о. І. Озаркевича, то досі не встановлено, де вони відбувалися. Займався відповідними пошуками професор Ростислав Пилипчук, однак безрезультатно. Збирався у Музеї історії міста з цього питання круглий стіл, учасниками якого були краєзнавці й архітектори, але також нічого певного не з'ясували.

Годі уявити чи повірити, щоб з нагоди показу “Дівки на відданню” спеціально будувалось якесь театральне приміщення зі сценою та глядною залою з кріслами чи лавками для сидження, навіть якщо б цієї справі сприяв бургомістр С. Дрималик, названий ширим українським патріотом.

Очевидно, таке приміщення вже існувало в Коломії і вже працювала якась аматорська трупа, яка давала вистави польською чи німецькою мовою. Можливо, в Коломію у цей час, як в одне з більших міст Галичини, приїздили з виставами мандрівні німецькі чи польські трупи. Можливо, що й з такої вже готової коломійської аматорської трупи Іван Озаркевич рекрутував артистів для реалізації своєї першої в місті “руської” вистави.

“Зрештою, Коломія того часу була суцільно дерев'яною (за винятком парафіяльного костелу 1788 р.), – пише у своїх дослідженнях краєзнавець Богдан Волошинський. – Уся дерев'яна частина середмістя або згоріла у часі частих пожеж (1865, 1871, 1880, 1886 і 1888 рр.), або була розібрана у часі реконструкції центральної площі і прилеглих кварталів.

У 1870-х роках почалося формування кам'яної забудови центральної площі Ринок. Десь тоді ж тут було збудовано готель “Галиція” (теперішній будинок центрального гастроному), який уже мав залу для балів і громадських зібрань, з якої часом користали гастролюючі у місті театральні трупи. У 1891–1892 рр. було зведено будинок Шадничої каси, де було влаштовано

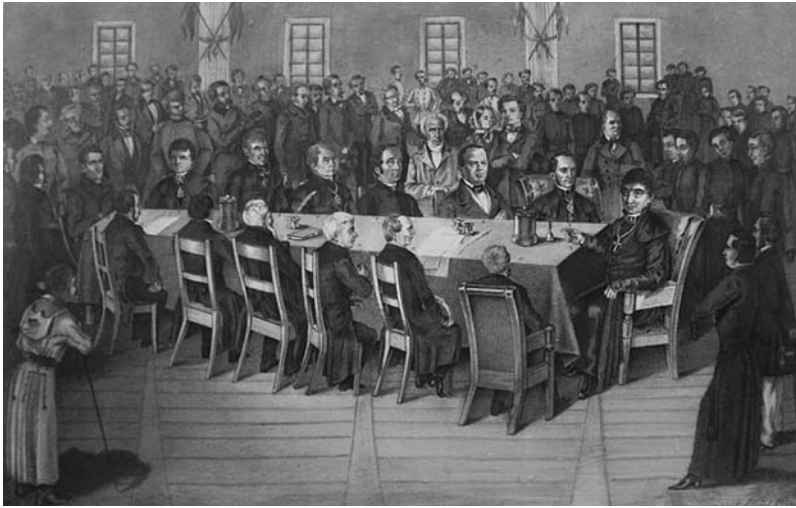
першу спеціально спроектовану театральну залу з механізмом сцени і де вже з того часу постійно виступали заїжджі театри і концертні колективи.

Щодо будинку теперішнього театру ім. І. Озаркевича, то теж нічого не відомо про рік його спорудження. Вважається, що він неодноразово перебудовувався, тому й невідомо, який він первісно мав вигляд і призначення. Довгий час його власником було ремісниче товариство “Гв'язда”, яке влаштувало там глядну залу (але без механізму сцени), яку здавало в оренду. Пізніше там працював приватний кінотеатр, також з назвою “Гв'язда”. Вже після Другої світової будинок віддали музично-драматичному театру (пізніше названому іменем Я. Галана), у ті роки його ще раз було перебудовано і влаштовано механізм сцени. Після ліквідації професійного театру дім віддали під районний будинок культури, а 1990 р. остаточно передали відновленому професійному театрові, названому пізніше іменем о. І. Озаркевича.

Отака історія, з численними білими плямами”

Врешті, здобуваючи такий великий успіх серед глядачів, Іван Озаркевич відважився показати виставу на так званому Соборі руських учених, який проходив у Львові з 19 до 26 жовтня 1848 р.

На той Собор о. Іван Озаркевич привіз з собою, як стверджує Іван Франко у статті “Русько-український театр”, видрукуване перелицювання п'єси Івана Котляревського. Поки відбувався Собор, о. Озаркевич здужав зорганізувати невеличку аматорську трупу, що вивчила текст, і в останній день Собору дня 26 жовтня, як писала “Зоря Галицька” (1848, ч.25,

Едуард Блотницький. Перше засідання Головної Руської Ради. Можливі перші глядачі "Наталки Полтавки" І. Котляревського у Львові 1848 року.

стор.106), – “зроблено несподівану приємність відогранням у вечір того ж дня руської комедіо-опери під назвиськом “На милування нема силування”, котра враз з красними співами і танцями руськими дуже утішила всіх в mnogім числі зібраних гостей”.

Вистава відбулась в одній з навчальних кімнат семінарії на вулиці Коперника, які в ту пору називали музеями. “Нема ніякого сумніву, – писав Іван Франко, – що аматори, з котрих зложена була ся імпровізована трупа, були переважно, а може й виключно, питомці тої ж семінарії”. Але ж у семінарії вчилися виключно чоловіки. Тоді хто ж виконував партії Наталки (Аннички) та її матері? Цілком можливо, що саме виконавчинь цих ролей о. Іван Озаркевич привіз з собою з Коломиї. Важко повірити, щоб за тих декілька днів можна було розучити всі ролі, в тому числі й жіночі. Невідомо, яка була декорація до тієї вистави, а також чи був музичний супровід – нехай невеликий оркестр чи фортеп’яно. Мовчить про це преса, скупі спогади сучасників.

Через декілька днів, у “вівторок по Михайлі”, як пише “Зоря Галицька”, ті самі аматори “відограли штуку Котляревського другий раз” з не меншим успіхом, якщо не більшим; про це свідчить той факт, що “з вистави прийшло 100 гульдєнів чистого доходу, котрий повернуто на користь Головної ради руської” (“Зоря Галицька”, 1848, ч.32, стор. 134.).

Ця подія спричинилась до початку театрального руху у Львові, а відтак сягнула Перемишля (який завдяки тамтешньому єпископу Івану Снігурському, а водночас родичу й опікунові Михайла Вербицького, вів перед у національному відродженні), і далі – Тернополя.

Зовсім мало або майже нічого, як писав Іван Франко, відомо про перших виконавців вистави “Наталки Полтавки”. Знаємо з допису автора, що сховався під криптонімом “К” у часописі “Зоря Галицька” від 9 березня 1850 р., що в театральній трупі крім царсько-королівського поручника полку графа Сірмаї був ще “чистий тенор” Залуцький, який “доказав”, як пише автор рецензії “К”, “що може руска пісня”. Були ще “господини Маєр і Келлер”, яким “одолжені ми за ласкаву услугу в наших іграх”. (Важко сказати, жіночу чи чоловічу стать означало оте слово “господини”). У другій виставі “На милування нема силування”, як це впливає із згаданої рецензії у “Зорі Галицькій”, грав другий виконавець ролі Петра – Михайло Качковський. Як припускають деякі дослідники, це міг бути той Михайло Качковський, що служив судовим ад’юнктом у Коломиї та іменем якого названі москвофільські читальні в Галичині. Був ще один артист, названий “господин Санойца”. Він зіграв роль возного Тетерваковського 15 березня 1850 р. Нічого більше досі не знаємо про перших виконавців ролей у покутському варіанті “Наталки Полтавки”. Ні їхніх доль, ні суспільного становища, ні дат життя...

Відомо, що через поганий стан здоров’я невдовзі вийшов у відставку Алоїз Ляйтнер. Він як директор звернувся до Головної Руської Ради у Львові, яка так захоплена сприйняла виставу коломийчан, з пропозицією увійти з клопотанням до австрійського уряду щодо дозволу утворити Руський національний театр, який би обслуговував увесь терен Галичини. Прекрасна ідея, але її не судилось здійснити.

Успіх о. Івана Озаркевича був захмарений тим, що якраз у цей час згоріла церква, в якій він правив. Справа в тому, що діставши скерування на душпастирство до Коломиї, він застав тут найбільший, який лише можна уявити, нелад і убожество в парохії. Із колишніх п’яти церков на час його приходу в Коломию лишалися тільки одна Воскресенська, яка була в аварійному стані, і маленька капличка на Монастирку. Воскресенську церкву розібрали 1751 р. збудували церкву Благовіщення Пречистої Диви; та церква того самого року, коли відбулась в Коломиї прем’єра перелицьованої “Наталки Полтавки”, за нез’ясованих обставин згоріла. Переказ доносить, що після хрещення дитини паламар забув погасити свічку... Залишилась тільки маленька капличка на Монастирку, навколо якої були поховання. Там і правив до кінця днів своїх о. Іван Озаркевич.

Тепер о. Іван Озаркевич мусив турбуватись не тільки про театр, але й про будівництво нової церкви в місті. Це була церква Архистратига Михайла.

Не дочекався закінчення будівництва. Відійшов у вічність 30.08.1854 р.

Не відомо, де жив.

Не поставила йому Коломия пам'ятника.

Обійшлась тільки меморіальним горельєфом на стіні театру, названого його іменем.

Не дочекався й створення національного театру, про який мріяв він і за який ратувала Головна Руська Рада.

15 травня 1848 р. за новим (3 травня за старим) стилем селяни Королівства Галиції та Володимирії були звільнені від панщини. Ще 16 квітня того року цар Фердинанд I підписав відповідний патент, а 22-го було проголошено патент “про знесення всякої роботизни й інших підданчих повинностей в Галичині”.

Першого листопада 1848 р. після закінчення роботи Собору руських учених вулиці центральної частини Львова вкрились барикадами. Член Національної гвардії – кравець Навроцький, помер від ран, які він отримав у сутичці з урядовими військовими.

На площі Св. Духа солдати побили одного з гвардійців прикладами рушниць і у відповідь їх обстріляли з сусіднього будинку. Військові прийняли рішення придушити повстання.

О 9-й годині ранку, 2 листопада 1848 р. розпочався обстріл міста артилерією. Головними цілями стали Ратуша, приміщення університету та театр в колишньому костелі францисканців, оскільки там розташовувалась Народова Рада.

Фельдмаршал Вільгельм Гаммерштайн, який керував ліквідацією повстання у місті, наказав артилерії обстріляти центр міста з Високого замку. Розпочалась пожежа в приміщенні бібліотеки університету та університетської канцелярії, які розташовувались на вулиці Краківській. Горіли будинки на вулицях Вірменській та Театральній.

Загалом, окрім Ратуші й університету, згоріли театр на теперішній вулиці Театральній, Технічна академія та 15 приватних будинків. Збитки було оцінено в один мільйон гульденів. 3 листопада в місті було оголошено надзвичайний стан. Загинуло близько 55 осіб і 75 було поранено. Втрати військових налічували 3 вбитих та 13 поранених. Такими були наслідки революції у Львові й отак невесело закінчилися революційні події 1848 р. тут. Та всі ці жертви не були даремними. Вони пробудили суспільство, і це пробудження мало далекосяжні наслідки як для Львова, так і для всієї Австрійської імперії.

Вже 2 грудня 1848 р. цар Фердинанд I Габсбург зрікся престолу. На його місце став племінник Франц Йосиф I, який узяв курс на посилення єдності держави; 4 березня 1849 р. було оприлюднено “октройовану конституцію”, що з французької означає жалувану чи

даровану. Була це так звана Ольмюцька Конституція, від назви місця, куди з Відня перебрався цар і парламент, а 7 березня 1849 р. був розпущений установчий рейхсрат, який так і не завершив розгляду основних законів. Найрадикальніших депутатів було заарештовано. За “дарованою” конституцією вся влада від того часу зосередилась у руках царя. Проголошувалися скасування кріпацтва, свобода віросповідання та деякі інші громадянські та політичні права. Кожен із 14 коронних країв, званих провінціями, отримував право на свою конституцію та представницькі установи.

Для Галичини Крайову конституцію було надано царським патентом 29 вересня 1850 р. Ця конституція проголошувала, зокрема, що поляки й українці, а також інші народності, які проживають у коронному краї, є рівними в управлінні і кожен народ має непорушне право на збереження й розвиток своєї народності та своєї мови.

Третього травня 1849 р. святкувалась перша річниця знесення панщини. Галичина цей день відзначала неймовірно урочисто. З першого зібраного з вільного поля врожаю для царя був спечений великий коровай, який люди вулицями міста несли до Намісництва, а в Соборі Святого Юрія відбулось подячне царю богослужіння, на якому виголосив історичне слово Лев Трещаківський, парох з села Рудного, що піді Львовом, а з 1860 р. – парох церкви Благівіщення в Городку.

Лев Трещаківський бачив виставу театру з Коломиї на Соборі, а тому на засіданні Головної Руської Ради 15 червня 1849 р. виступив з пропозицією, щоб чистий дохід із святкувань річниці знесення панщини в Галичині 3/15 травня 1848 р. повернути на будову Руського дому, де мала бути сцена та глядна зала. Там мав би розміститися український театр, вистави якого так усім сподобалися.

Любов до театру львів'ян була неймовірно велика. Через ту любов місто позбулося можливості, щоб руслом Полтви, яка пливла серединою міста, протікав Дністер. Таку пропозицію зробив місту граф Станіслав Скарбек. Однак замість Дністра місто захотіло гарного приміщення для театру. І це приміщення граф Скарбек подарував йому...

А Головна Руська Рада 1849 р. звернулась до австрійського уряду з проханням, щоб для побудови Народного Дому у Львові цей уряд подарував ділянку землі, на якій колись стояв Львівський університет, знищений під час революційних подій 1848 р. артилерією Гаммерштайна. На згарищах Тринітарського монастиря планувалось збудувати Народний Дім, а на руїнах костелу цього монастиря, де була бібліотека – збудувати другу міську церкву. Головна Руська Рада була впевнена, що уряд прислухається до її прохання, бо українці у дні заколоту 1848 р. були на боці

Народний дім у Львові.

цісаря. Цісар справді зглянувся на прохання русинів. Розпорядженнями від 25 серпня та 11 жовтня австрійський уряд подарував для будівництва Народного Дому згарища.

Зрозуміла річ, що давати якусь копійку для новобудов цісар не збирався, а вдячні русини і не просили, бо знали, що справа безнадійна. Рада у 1850 р. оголосила про збирання коштів у цілому краї для будівництва “народного інституту” та забезпечення його діяльності.

Під час візиту до Львова цісар Франц Йосиф I 18 жовтня 1851 р. особисто заклав наріжний камінь. Закладаючи цей камінь, цісар навіть не уявляв, яку роль зіграє збудований невдовзі будинок в історії української державности, бо з того будинку розпочався Першолистопадовий зрив, який приведе 1918 року до створення Західноукраїнської Народної Республіки.

Перемоги австрійської армії в Ломбардії в ході австро-італійської війни 1848–1849 рр., придушення угорського повстання 1848–1849 рр. російською армією на чолі з генерал-фельдмаршалом Іваном Паскевичем сприяли посиленню централізму влади і призвели до реставрації старого абсолютистського порядку. 31 грудня 1851 р. Конституція 1849 р. була ліквідована. Головна Руська Рада припинила своє існування. Українське громадсько-культурне життя після цього на десять років завмерло...

Закінчено будівництво Народного Дому за проектом ад'юнкта будівельного департаменту Галицького намісництва Вільгельма Шмідта 1864 р. за пожертвування українського населення краю. Будівництво велось під наглядом архітектора того ж Намісництва Сильвестра Гавришкевича.

Театр існував у формі аматорських колективів, які, врешті взяла під свою опіку товариство “Руська Бесіда”.

Не забув про Народний Дім о. Лев Трещаківський. Він, тепер уже парох церкви Благовіщення у Городку, кожного тижня відправляв до Львова підводи з будівельним матеріалом і людьми, які допомагали майстрам зводити Дім. Щороку він віддавав на руки людям, які відповідали за будівництво, гроші, зібрані під час коляди на Різдвяні свята. Він написав “Вертеп”, з яким парубки ходили містом та в навколишніх селах під час Різдвяних свят і виручені гроші відправляв на будівництво та утримання Народного Дому. Помер о. Лев Трещаківський 16.05.1874 р., і на його могилі на городоцькому цвинтарі уп-

рава Народного Дому збудувала гарний мармуровий надмогильний пам'ятник, виготовлений у майстерні Генріха Пер'єра.

29 березня за старим (10 квітня новим) стилем 1864 р. в новозбудованому Народному Домі було показано глядачам “Марусю” на основі повісті Г. Квітки-Основ'яненка й урочисто відкрито український професійний театр, про який далекого вже 1848 р. мріяв о. Іван Озаркевич.

Розпочалося свято урочистою Службою Божою в Успенській церкві, яку відправив крилошанин Михайло Куземський, пізніший холмський єпископ. Співав хор вихованців Львівської греко-католицької семінарії.

Після 7-ої години вечора театральна зала, що в лівому крилі Народного Дому, заповнилася по береги. На відкриття з'явився намісник Галичини граф Олександр фон Менсдорф-Кулі.

Свято відкрив студент Лонгин Буцацький, який прочитав “Пролог”, написаний з цієї нагоди Омеляном Огоновським.

Виставу супроводжувала музика В. Квятковського. Хто “приспособив” повість до сцени, досі так і не відомо, хоча Степан Чарнецький, автор “Нарису історії українського театру в Галичині”, вважав, що це був Олександр Голембйовський.

Царівною вечора була Теофіля Бачинська, яка виконувала роль Марусі...

Того ж 1864 р. на сцені театру відбулась вистава “Запорожці” за п'єсою Кароля Генча “Поворот запорожців з Трапезонду”, про яку забув згадати у своєму “Нарисі історії українського театру в Галичині” Степан Чарнецький. Музику до цієї вистави написав Михайло Вербицький, і тоді прозвучала пісня “Ще не вмерло Запорожжя”. Вистава особливого успіху у глядачів не мала, а от музику до пісні композитор

використав для вірша Павла Чубинського “Ще не вмерла України”. Віри цей уперше в Галичині був опублікований у грудневному числі часопису “Мета”. Вперше твір “Ще не вмерла Україна” як Гімн прозвучав 10 березня 1865 р. в Перемишлі на завершення концерту, присвяченого Тарасові Шевченку.

Не минуло й десяти літ, як Народний Дім у Львові опинився в руках москвофілів; український театр 1872 р. був позбавлений стаціонарного приміщення, а 5 травня 1873 р. не стало і його засновника Юліяна Лавровського. Театр став мандрівним.

Важко передбачити, чи зумів би театр, маючи вигідну сцену у Львові та добрі умови життя, виконати ту історичну роль, яку він врешті виконав за обставин, коли ту сцену захопили москвофіли, які на кожному кроці твердили, що галицькі русини є не що інше, як “истинные русские”, які волею історії забули свої “настоящие корни”, а тому їм потрібно повертатися під покров батюшки-царя та у віру істинну – православну.

Прогнані з будинку, збудованого за кривавицю українського народу Галичини, артисти мандрівного українського театру, який став таким не з його волі, так ніколи і не дочекаються такої сцени, яку мали польський чи німецький театри. Для них були стодоли, корчми, клуні, заїзди по містечках та селах на рідній землі. Уявлення про те, в яких умовах у таких приміщеннях відбувались вистави мандрівного українського театру, дає “Казка мого життя” Богдана Лепкого про вистави на ярмарку в Лашківцях та у знищеному замку Сенявських у Бережанах.

Та коли б артистам польської чи німецької сцени, як зауважив Іван Франко, звеліли грати в таких умовах, то вони назвали б того, хто надумав таке зробити, “варварами, які хочуть повернути мистецтво до часів середньовічних інтермедій і балаганів”. Нестерпні побутові умови доповнювались ще й тим, що тодішньому артистові української сцени доводилось грати всі можливі ролі, співати, танцювати в драмі, комедії, оперетці, опері.

Репертуар театру мусив постійно оновлюватися, бо в маленькому містечку чи селі, куди заїздив на виступи театр, не могла йти багато разів одна і та ж вистава...

Низька плата артистам, зібрані з вистав невеликі кошти, які потрібно було витратити на оновлення гардеробу та декорацій, транспортні витрати при переїздах з одного села чи містечка в інше – були тими реаліями, які оточували артиста українського мандрівного театру в Галичині під опікою товариства “Руської бесіди” у Львові.

Напевно, було на те Боже провидіння, бо саме мандрівний український театр зробив для національного освідомлення галичан більше, ніж будь-хто. Він

ніс українське слово в міста, містечка і села, живив надію на краще прийдешнє українського народу. Ні красне письменство, ні композитори, ні живописці не давали стільки для підтримки національного духу в народі, скільки давав театр.

І за це все Україна мала би сказати слово вдячності місту Коломиї та скромному отцеві Івану Озаркевичу, похованому на Монастирку, де могила його втрачена. Що ж... оскільки священників завжди ховали поблизу храмів, то з ініціативи покійного вже краєзнавця Ярослава Полатайчука, недалеко від церкви, біля підніжжя стрілецької могили у 1990-х роках встановили пам’ятник символічній могилі І. Озаркевича.

Могила о. Івана Озаркевича у Коломиї.

